

Francisco Goya: Ženske in možicelj. (Madrid, Prado.)

Darilo, ki ga družica položi na kozarec, ko med petjem camarju napije, je bil v starih časih svilen robec, kakršen spada k moški narodni noši; danes dajejo kravato. Za to darilo mora camar čez teden ali dva oskrbeti »jesih«, to je majhno ponovitev ženitovanjske veselice. Tudi pesem jo omenja:

Ko bo ojseti kraj,
mi bo čudno dolg čas;
za jesih pa bodem
spet prišel po vas.

SLOVENSKO NARODNO BLAGO

Vinko Möderndorfer

KULT DREVJA.

Sadnim drevjem občuje naš človek premnogokrat kakor s tovarišem. Če je sadno drevje nerodovitno, pohité na pustni torek s še vročim krofom na vrh onega sadnega drevesa, ki doslej ni moglo roditi, in ga tam pojedó; drevo istočasno močno potresava. Nerodovitno drevo kaznujejo tudi s tem, da mu na

pustni dan naložé med veje težko kamenje (16).¹ Na pustni dan pred sončnim vzhodom potresajo češpljo, da bi tudi v tem letu dobro rodila; slive pa obrodé dobro, če jih tega dne osnažijo. Kdor pojé leto za letom na pustni torek na sadnem drevju pred sončnim vzhodom potico, mu bo drevje bogato rodilo. Tudi češpljo kaznujejo na pustni torek s tem, da ji naložé med veje kamenja, potem je dobra češpljeva letina. V Št. Juriju izvaja to 18 odstotkov posestnikov (19). Drevje, katero ni obrodilo, kaznujejo s tem, da ga udarijo na veliki petek pred sončnim vzhodom z ušesom sekire trikrat po deblu in mu zagrozé: »Če ne boš rodilo, boš posekano« (1). Sadno drevje prisilimo k rodovitnosti tudi, ako ga na pustni dan pred soncem molčé obmetavamo z luščenimi koruznimi storži (14). Bolj prijazen opomin k rodovitnosti je ta, da gospodinja udari vsako jablano z jerbasom, s katerim je pravkar prinesla iz cerkve velikonočni blagoslov, ki je še kajpak poln dobrot (14). Sadno drevje bo tako bogato obrodilo, da se bodo vse veje šibile, če ga stresaš na veliko soboto ob prvem zvonjenju po razvezavi zvonov (8). — V Št. Juriju je častitljiva stara bukev, katera oskrbi dekletu pravočasno moža, če buta z glavo vanjo, da se zmaje stari vrh. Če se deklet, ki je že godna za možitev, ne spomni tega sama, jo pa opomni oče ali brat, ki je prevzel posestvo: »Pojdi že vendar Lavričevo bukev stresat« (19). — V okolici Semiča je častitljiva stara lipa, kateri se vsak mimoidóči domačin prikloni in iz spoštovanja do nje trkne z glavo ob njo (1). Častitljivemu velikemu hrastu so pravili »čast čaranja« (20). Hrasta velikana so vsi občudovali, živina, ki je šla mimo njega, je postala nemirna, videli so v njegovem vrhu belo ovco in konje je večkrat nosilo mimo hrasta kar po zraku. To ovco, ki se je plazila po hrastu, naj bi bil ubil najet ropar s tovariši. Ko so prišli do hrasta, je nastal hud vihar in roparja in tovariše odnesel daleč v gozd; vsi so v strahu klicali: »Bog pomagaj!« Ko je ta hrast strohnul, so postavili na njegovem mestu križ (20). V Strehovškem gozdu pri Lendavi je stal za turških časov hrast, ki je bil pravi velikan. Na njegovem mestu so postavili kapelico sv. Vida (20). Na Jezerskem so obešali na zakleto košato bukev kosé oblek in pozneje pribili nanjo tudi dva sveta kipca (16). Valvasor je zapisal, da je bil v Lokah pri Senožčah »oreh sv. Ivana«, v katerem je bival duh »Lesnik«. Gorjanci mu pravijo tudi »gugljaj«. Kmetica »Balažička« je videla lesnega duha, ki se je mastil na brestu z ocvrto piško. Iti po »balažičke« se pravi neki vrsti voščila, katerega izvršujejo 26. decembra; odrasli fantje nosijo od hiše do hiše bukovo poleno, na katero pokleknejo in klečé izgovoré voščilo: »Bog vam daj toliko prašičkov...« (20). Božični panj še danes pitajo z jedmi in vinom (2). Dekletu, ki je ostala samica, zavlečejo pred vrata bukov hlod (16). Pri vsaki veselici in sprejemu gosta postavljajo velike mlaje (16, 19). — »Blagodej« je v Bohinju, Soški in Vipavski dolini cepil drva z nogo, katero si je izdrl, si izgovoril pri delodajalcu, ki je bil velik skopuh in je lesnim delavcem odtrgaval plačo, za plačilo le toliko tresk, kolikor jih bo mogel odnesti. Vsa drva je razdrobil z nogo v naglici v treske in jih tudi vse odnesel. Blagodej je zapustil svoje znamenje, odtise prstov, v stari bukvi. — Ziljani imajo

¹ Številke v oklepaju pomenijo kraj zapisa in nabiratelj. Imena glej v januarski Mladiki na strani 30.

svoje vaške lipe, katere so videle tudi še Turke, zelo v časteh. Njih najstarejši in najslavnejši obred cerkvo-vanja se vrši pod lipo. Tu izvajajo svoj znameniti rej in dekle v spremstvu fanta s kozarcem vina vabi doma-čine in prijazne tujce v njih plesni krog. Povsod je še znan izraz: »lipov bog« (16). Drvarji prekrizajo, kadar so podrli čistljivo staro drevo, panj, z besedami: Bog te prekrizaj in blagoslovi (1). Neurje bi nastalo, če se je kdo obesil na drevo in ga še niso sneli (5).

MORA.

Ta zli duh je znan vsem Slovencem. Koroški Slo- venci ga imenujejo »trutamora«, drugod »mora« in »morska taca«, na Štajerskem poznajo trutino zna- menje, v Kobaridu pa mu pravijo »sračja noga«. Na Koroškem je trutamora grda pošast, ki se spremeni v razne oblike, se uleže na spečega otroka, kadar leži na hrbtu, in mu pije kri, tlači pa tudi odrasle. Na Koroškem narišejo trutino znamenje na zibelko in na postelje odraslih v obliki peterorogljatega znamenja (pentametra). Pregarjajo jo tako, da ji nastavijo v zglavje zibeli ali postelje ogledalo, odrasli ljudje pa vzamejo s seboj v posteljo še nož s črnim ročajem. Počakajo truto tudi z metlo za durmi, ko so poprej zamašili najmanjšo špranjico in še tudi votlino klju- čavnice. Ko začne počivajoči stokati, ga oni z metlo za vrati pokliče po imenu in tedaj napravi mora hud šum po sobi, ker ne more zbežati iz nje. Poskušajo jo tudi podkupiti takole: »Jutri pridi, bom ti dala tri dari, kruha, moke in soli.« Vse te reči tudi: res dajo nasled- njega dne beraču; če pa ne pride popoten človek, jih vržejo v ogenj. Pošast more nadlegovati tudi živino, vendar pa se koroški Slovenci zanimajo za njo le kot za nadležnico ljudi (16). — Šentjurčanom dá ta pošast silno veliko opravka. Pravijo, da je ubita prav taka kakor človek. Spremeniti se more v staro žensko, bera- čico. Ko se človek prebudi od bolečin, naj reče: »Mora- pridi jutri po kruh in sol!« Drugega dne bo navse- zgodaj prišla stara ženska; te ne sme nihče ogovoriti in ji tudi ne dati kaj iz rok. Če napravijo tako, more ne bo več k hiši. Nekdo je našel v svinjaku krastačo in jo vrgel na žerjavico. Ko jo je tako pražil, je pri- sopihala v hišo stara ženska, ga vprašala, kaj dela, in mu prigovarjala, naj opusti to delo. Molčal je in se je s tem rešil more za vselej. Žena, katero je vedno tlačila mora, se je zmenila z možem, da mu bo dala znamenje, kadar jo bo pošast zopet nadlegovala. Pripravila sta kadunjo z žerjavico. Ko je žena čutila pošast, je mož hitel po kadunjo, ona pa je, ne da bi zinila, stisnila pesti — in je držala v rokah kurje pero. To je vrgla brez besedi v kadunjo; iz kadunje je javkalo: »Pusti me, pusti me!« Drugega dne je prišla v hišo botra žene, vsa opečena po obrazu. Dva hlapca sta spala skupaj v hlevu; enega od njiju je tlačila mora. Dal je tovarišu znamenje; ta je že imel pripravljeno svečo in pre- vrtano desko. Prižgal je brž svečo in jo vtaknil skozi prevrtino v deski. Tako je potem videl, da je ležala stokajočemu tovarišu preko prsi — slamica. To je pobral in jo zmulil v rokah. In že je pritekkel gospodar klicat hlapce, češ da mu je žena pravkar izdihnila. Moro moreš, ko te nadleguje in se prebudiš, ujeti tudi tako, da takoj stisneš pesti in brez besedi bežiš k luči ali ven na svetlo. Če bi medtem spregovoril, more takoj zmanjka. Tisti, katerega nadleguje, naj gre spat s klobukom. Ustrašila se ga bo in zbežala, ker bo

misllila, da to ni pravi, katerega je namenila tlačiti. Zarotnik Podrebernik je svetoval, naj ženska, katero nadleguje mora, gre spat v moški srajci in naj tedaj, ko začuti moro, reče: »Presneta mora, boš šla iz hiše!« Mora bo tudi takoj zbežala, če se dotakneš roke tistega, katerega tlači; prestraši se namreč prijema. Kdor bi čakal pošast z metlo za vrati, mora robato zakleti; če jo pa preganja z nožem, s katerim koljejo svinje, mora reči, ko začuti tlačenje: Mora, te bom kar zaklal! Ujeta mora in vržena čez prag, zopet oživi. — Pošast nadle- guje tudi živali, posebno še svinje. Radi tega narišejo na prašičjo korito »morsko taca«. Vsako leto, kadar koljejo prašiča, namoči oče roko v kri in potem pri- tisne roko na hlevska vrata, da se na njih poznajo vsi odtisi prstov. V tak hlev ne more več zaiti ta pošast. Mora se spremeni v krastačo. Radi tega vsako krastačo ubijejo; če jo najdejo v hlevu, jo pa nataknejo na gnojne vile (19).

Petra je že dve leti vsako noč mučila nóra (mora). Žena in tašča sta jo vsakokrat slišali, ko je šla po hišnem žlebu do okna, kjer je praskala; zid je tam še sedaj razpraskan. Peter pa je vsak večer silil skoz okno in obe sta ga le z veliko silo pridržale. Govoril je: »Pustita me, kliče me!« Tašča je trdila, da je Peter govoril v spanju. Z zoro je »nóra« zopet odšla in šele potem je bil v hiši mir. Ko sta narisali na okno in vrata »nórina taca«, je imel Peter zopet mir (1). — Pri Vincetu je privzdigovala »nóra« slamnjačo, slišal je njeno stopicanje pri prihodu in odhodu. Včasih se je tudi cvileče oglašala, videl pa je ni nihče. Tudi njegova brata sta jo slišala, ko sta šla k njemu spat (1). Nekega moža s Preloke je nóra odnesla preko Podklanca proti Črnomlju; ljudje so slišali njegov krik, njega samega pa niso več videli (1). Nóra hodi sesat svinje (1). Tla- čenju more je podvržen otrok, ki je rojen na petek (1). Nóri zabranijo vstop s tem, da obesijo na vrvco votel kamen in ga pritrdijo na vrata (1). Dober talisman je tudi zelišče »avbret«, katero obesijo na vrata hleva in ga potem hodijo potresavat (19). Oče je pravil: Ležal sem v krmi in slišal prav razločno, kako je zaškripala lestev. Nekaj je prišlo po njej in leglo zraven mene. Nisem se mogel ganiti. Ko me je spustilo, sem zopet dobro slišal, kako je pošast odhajala po lestvi; vstal sem in šel gledat, pa nisem nič videl. To je bil »ozin«. Če se kdo drug oglasi, ko vrši ozin svoj posel, zbeži. Če te tlači ozin, naj ti polože, kadar spiš, brano na prsi. Nikoli te ne bo več tlačil (8). Morsko taca narišejo na spodnjo stran zibeli. Znamenje je treba narisati na »opank«, to je nazaj, drugače bi ne pomagalo. Pri neki hiši so pošast tako dolgo preganjali z nožem, da je po- stal krvav. Nož za preganjanje mora biti skovan iz žebeljev, nabranih na pokopališču (9).

»Skušnjava« je ženski duh, ki muči ljudi, ko spe. Ima vedno s seboj človeško drobovje, da se laže po- tegne skozi špranje in votlino ključavnice. Najrajši se spravi k mladini, fantom in dekletom, na prsi in jih pije. Skušnjave se obvaruješ s tem, da imaš sobo vedno brez smeti in da imaš na ležišču tovariša, ki ti prižge takoj luč, ko sliši tvoje stokanje in preišče takoj vse kote. Kar najde, naj vrže v ogenj in prikazala se ti bo ženščina, ki je skušnjava. Skušnjava uporablja mleko, katerega se je napila, za svoje čare. Če starí, pije to mleko, in se zopet mladí. Kogar muči ta pošast, naj ima pod zglavjem oster nož; za stalno se je bo pa rešil tisti,

ki ga udarijo z uzdo, s katero je konj prvič vozil (18). Stalno se je mogoče rešiti more tudi s tem, da si deneš pod zglavje škarje in grahovo slamo. Dojenčku položijo na prsi pod tretji zavoj povoja škrlatast križ iz blaga, da ima potem mir pred moro. Nekega otroka je hodila mora ponoči lizat in pit, pa ji je rekel oče: Jutri ob enajstih pridi, pa ti bom dal tri dari: kruha, moke in soli! Ob določeni uri je prišla neka znana ženska, katero je oče ozmerjal, in potem je imel otrok mir (4). Mora napade otroke in odrasle tedaj, če ležijo vznak; na človeka leze od nog navzgor, te mu odrevené, nato se mu vleže na prsi, da ne more dihati, ne zaječati in ne s prstom migniti (5, 6). Če bi se mu posrečil le najmanjši gib, je rešen. Da se človek, posebno še otrok, obvaruje more, denejo pod zglavje šivanko ali nož in sploh kaj ostrega (5). Do otroka mora ne more, če ga zavijejo v moknate vreče (14), odrasli pa se je ubrani, če se pred spanjem zaveže v vrečo (12). Na postelj ali zibel narišejo znamenje (5). Neka dekla je potožila zvečer: Vam je dobro, spat boste šli zdaj, jaz bom pa morala ljudi tlačiti! Hlapec se je odrezal: Pa k meni pridi! Drugo jutro so ga našli mrtvega (4). — Prasci ne uspevajo, če jim mora posesa mleko, še preden so bili povrženi. Da to preprečijo, pribijejo na hlevska vrata narobe obrnjeno podkev (5). Ponekod se mora tudi zadovolji, če ji obljubijo samo kruh, in res pride drugi dan kaka ženska po kruh (10).

NOVE KNJIGE

Miguel de Cervantes Saavedra: **Bistroumni plemič don Kihot iz Manče**. Roman. Poslovenil Stanko Leben. Knjiga II. (str. 351) in III. (str. 351). Izdala Slovenska Matica, 1936. — V našem času, ki živi hitro kot filmske zvezde in ko govorimo kratko kot v brzojavkah, predstavlja Cervantesova široka epika umetnino s posebnim mikom in čarom. Zasmehujoč v čudovitih zgodbah špansko viteštvo, kot so ga kazali tedanji romani, je v tem delu združil svoje idealistično gledanje na svet in realistično modrost otrok tega sveta v popolno podobo človeštva. Ob plemenitega viteza don Kihota, ki bega od prigod do prigod, brani vdove in sirote ter pobija zmaje in klativiteze, je postavil kmeta Sancha Panzo, predstavlja očega naraven razum, ki pa ni zmožen nobenega poleta, medtem ko je Kihot, če mu odmislimo njegove bolne predstave in viteške manire, vendarle čisto pameten in bistroumen človek. Tako združujoč v jarki nasprotnosti Kihotov in Sanchez tip pisatelj ironizira idealistični nazor, čeprav mu tudi sam pripada, a obenem ne pritrjuje Sanchu, kajti ta ne prinaša v življenje nobenega gibanja. Le oba združena pola lahko ustvarita celoto. Vse pisane Cervantesove zgodbe okoli don Kihota nas potegnejo s svojo širino in humorjem, ki je podan s tako resnim obrazom. »Pravim, da je ni lepše stvari kot takole čakati na prigode, ko plezaš čez gorovja, stikaš po gozdovih, plezaš na pečine, obiskuješ gradove, zavijaš v krčme in prenočuješ v njih za Bog plačaj« (II, 342). Tako pravi Sancho o sebi in isto občutje ima bralec. Našemu času se mudi, naši pisatelji hočejo biti telegrafski, Cervantes ne. Njegov roman je široko, lagodno pripovedovanje, kjer ni stiske za čas. Brez zveze, bi lahko rekli, niza prigode Kihotove ali kogarkoli, ki ga sreča na svojih potovanjih. Zanj samega velja, kar

pravi o pisateljih: »Nevezanost v gradnji in snovi, ki jo imajo pisatelji (viteških) knjig, jim dovoljuje, da se pokažejo epični, lirični, tragični, komični, z vsemi onimi lastnostmi, ki so bistvene za poezijo in prozo« (II, 296). Tudi pri nas bi bil potreben pisatelj širokega epskega kova, ki bi v veselo resnem, satiričnem slogu znal ujeti raztrgano podobo naših dni. Viktor Smolej.

Dr. Josip Mal: **Zgodovina slovenskega naroda**. Zv. 14. Izdala Mohorjeva družba, 1936. Redna knjiga. — Dr. J. Mal je prevzel težko dediščino, nadaljevati započeto delo zgodaj umrlega dr. Grudna. Lotil se je dela z nepojmljivo ljubeznijo do predmeta samega, veliko strokovno izobrazbo in neutrudno pridnostjo. Po zaslugi Mohorjeve družbe in posebej po zaslugi dr. J. Grudna in njegovega naslednika dr. Mala bomo Slovenci dobili eno najbolj epohalnih del, ki bo ogledalo nam in zanamcem, kaj vse je moral slovenski narod pretrpeti za svoj obstanek in svoj jezik. O delu bo mogoče obširneje govoriti, ko bomo imeli v roki celotno Zgodovino. Povedati pa moramo že sedaj, da so posamezni zvezki pisani živo kakor povest in preprosto; zato naše ljudstvo bere to Zgodovino tako rado, kakor je nekdanj bralo Staretovo Občno zgodovino. Letošnji zvezek dr. Mala končuje leto svobode 1848 in obravnava naslednjih deset let reakcije, dobo, ki je najbolj napeta in za Slovence poleg prevratne po vojski najvažnejša. Zlasti zanimivo je poglavje o tedanjem šolstvu in o novem cesarju Francu Jožefu. Malove razprave so toliko važnejše, ker temelje na študiju arhivskega gradiva, ne pa na že znanih dognanjih raznih knjig. Slike nam vsebino še bolj osvetljujejo. Želeti bi bilo, kar je naglašal že drug kritik, da bi Družba dajala debelejšje zvezke, tako bi prišli prej do celote, ki jo težko pričakujemo. Jan Plestenjak.

Življenje svetnikov. Zvezek 11. Redna knjiga. Izdala Mohorjeva družba, 1936. — To niso legendarni popisi posameznih svetih oseb, temveč dognanja, ki jih more izslediti le znanstvenik. V teh popisih najde vsak dovolj snovi, pa naj bo iz orisa časovnih razdobij ali iz prikazovanja razmer v posameznih časih. Popisi so snovno res bogati. Večino popisov je prispeval dr. Jaklič, nekaj pa dr. Franc Ušeničnik, Pavlin, Stroj in dr. Jere. Kdor bi ne verjel v bogastvo življenja svetnikov, naj prebere življenjepisa sv. Tomaža Moora, sv. Ignacija ali Vincencija Pavelskega. Jan Plestenjak.

Narte Velikonja: **Naš pes**. Izdala Mohorjeva družba 1937. Str. 112. — Velikonja je nekaj svojih najboljših novel posvetil problemom iz otroškega sveta. Saj tudi njegova knjižna zbirka novel nosi naslov Otroci. In primerjava njegovih otroških in starejših postav priča, da bolj pogodi otroke kot starejše. A po drugi strani moramo reči, da piše pač o otrocih, a manj za otroke. Lahko rečemo, da je Naš pes njegova prva mladinska knjiga. Ob domačem psu Belinu in njegovem življenju je pisatelj nanizal zgodbe iz svoje mladosti. Pes Belin ni glavni junak teh zgodb in zato Velikonjeva knjiga ni živalska povest. Tudi tu je, kot v drugih novelah, postavil v središče otroka, to je sebe, svoje bratce in vaše paglavce, in napisal vrsto precej avtobiografskih črtic in zgodbic, ki jih veže Belin. Nekaj domotožja po pisateljevem domu, ki je sedaj pod Italijo, leži nad temi zgodbami. Medtem ko je v novelah povsod načeljal prav usodne probleme, je tu ostal zgolj pripovedovalec, kramljajoč iz svojih